

УДК 347.122:007

Матійко Микола Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,

В.о. директора коледжу Київського інституту інтелектуальної власності і права

Національного університету «Одеська юридична академія»

СТРУКТУРА ФУНКЦІЙ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Дослідження функцій цивільного права в теперішній час набуває все більшої актуальності у зв'язку з підвищенням ролі цивільного права у суспільстві.

Необхідність розкриття соціальної цінності права, подальшого посилення захисту прав людини, підвищення ролі права у сучасному суспільстві зумовлюють науковий інтерес до дослідження функцій права. Функціональний аналіз цивільного права вже не раз перебував у центрі уваги цивілістики. Увага дослідників, як правило, зосереджується на характеристиці функцій окремих інститутів цивільного права або розгляді функцій права з наведенням прикладів з цивільного права. І той, і інший підходи є недостатніми для розкриття змісту функцій цивільного права. Відчувається потреба в дослідженнях, спрямованих на розкриття зв'язку суб'єктивного цивільного права, цивільних правовідносин, ефективності цивільно-правового регулювання з функціями даної галузі.

Загальнотеоретичне визначення функцій права не може відобразити специфіку галузевих функцій. Функції галузей права є більш змістовними, ніж функції права в цілому, тому що вони, крім загального, мають елементи особливого [1, с. 28-29]. Тому, поняття «функції цивільного права» має спиратися на загальнотеоретичне поняття функції права взагалі і включати особливості галузі, що досліджується. Поняття «функції цивільного права» повинно нести в собі достатню індивідуальність, інакше взагалі відпадає необхідність у його існуванні [2, с. 12].

Для того, щоб пізнати те або інше явище, важливо розкрити його структуру. У літературі обґрунтовано стверджується, що є припустимим вести мову про структуру не тільки права, а й будь-якого іншого явища, яке вивчається правознавством [3, с. 41].

Уявляється доцільним розглянути у цьому аспекті функції цивільного права. Під структурою розуміється закон зв'язку елементів, закон, що ви-

ражає впорядкованість відносин між елементами [4, с. 5].

Пропозиція щодо застосування структурного аналізу до функцій права висловлена Т. Н. Радько. Структурний аналіз, на його думку, дозволяє встановити елементи, що становлять функцію права. Він вважає, що регулятивна функція, наприклад, містить у собі відповідні норми права, правомірні юридичні факти, регулятивні правовідношення [1, с. 55].

В цілому така пропозиція заслуговує на підтримку, але визначення структури досліджуваного поняття викликає заперечення. Звичайно, названі автором елементи регулятивної функції права мають до неї саме безпосереднє відношення: норми права є «носіями» регулятивної функції права, правомірні юридичні факти є підставами її реалізації, у правовідносинах регулятивна функція втілюється. Однак, структура регулятивної функції що відстоюється автором, характеризує останню досить односторонньо – лише під кутом зору стадій існування права. А змістовна сторона регулятивної функції (сутність, ознаки, властивості) залишається поза межами структури, що пропонується.

Стан дослідження теми. Функції права розуміються як напрямки впливу права на суспільні відносини та соціальне призначення права. Враховуючи загальнотеоретичного розуміння функцій права, функції цивільного права можуть бути визначені, як напрямки впливу цивільного на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права.

Слід зазначити, що деякі питання структури функцій цивільного права побіжно розглядалися у процесі дослідження тих чи інших аспектів функціонування цивільного права та права взагалі (М.І. Байтін, О.О. Гаврилов, В.М. Кудрявцев, В.М. Лебедев, Д.А. Липинский, О.М. Лоцихін, І.В. Москаленко, А.Г.Міхайлянц, Н.М. Оніщенко, М.С. Полевой, Т.М. Радько, М.М. Расолов, А.Я. Риженов, В.Г. Смирнов, Н.А. Чечина та ін.).

Універсальне загальнотеоретичне визначення функцій права стосовно його галузей повинно бути використане як основа розуміння функцій галузей права, але, природно, воно не може відображати специфіку галузевих функцій. Функції галузей права є більш змістовними, ніж функції права: вони, крім загального, містять елементи особливого. Тому поняття «функції цивільного права» має спиратися на поняття «функції права» взагалі й включати особливості галузі права. Поняття «функції цивільного права» має нести в собі достатню індивідуальність, в протилежному випадку взагалі відпадає потреба у його існуванні. Специфіка галузевих функцій визначається особливістю соціального призначення конкретної галузі права.

Функції цивільного права закономірно пов'язані із завданнями, що постають перед державою, і з функціями держави. Зв'язок одних галузей права із завданнями й функціями держави, – відзначає В. М. Манохин – має прямий і безпосередній характер, зв'язок інших галузей українського права з державними завданнями й функціями безпосередньо менш виражений [5, с. 3]. Тому не можна повністю погодитися з В. М. Горшеньовим, який стверджує, що аналогія між функціями права й держави є неприпустимою [6, с. 32], більше того, на думку С. С. Алексєєва, функції права і функції держави у соціально-політичному аспекті збігаються [7, с. 95; 8, с. 82].

Співвідношення функцій права й держави в більше вузькому аспекті – в аспекті особливостей регулювання людської поведінки менш однозначно. Цей аспект функціонального аналізу права й держави ще недостатньо вивчений [9, с. 14], хоча окремі його питання розглядалися [10; 11; 12; 13].

Багато правознавців диференційовано підходять до вивчення функцій правових явищ: виділяють функції права, функції правового регулювання, функції законодавства, функції правозастосування, функції правового виховання, функції санкцій, функції диспозицій, функції правового порядку [14, с. 25-33; 15, с. 354; 16, с. 5-6; 17, с. 135; 18, с. 48; 1; 19, с. 21-27].

С. С. Алексєєв, обґрунтовуючи чотирирівневий характер структури права, вважає, що крім функціонального відокремлення окремих підрозділів права (виокремлення, наприклад, у праві двох головних підсистем – регулятивної та охоронювальної), особливі функції властиві підрозділам права й на кожному із зазначених рівнів [20, с. 32-34], мається на увазі існування функцій норм права, інститутів, галузей права, функцій права в цілому.

Таким чином, можна здійснювати правовий функціональний аналіз у двох основних аспектах:

по горизонталі – розгляд функцій права, функцій правового регулювання і т.д. Іншими словами, вивчається право з моменту опублікування правових норм до реалізації їх вимог у поведінці суб'єктів права;

по вертикалі – дослідження функцій різних рівнів структури права. Тут центр ваги наукового пошуку переноситься на порівняльне вивчення функцій права на різних рівнях його існування [9, с. 28].

Варто розглянути виникає питання: як загальне визначення функції права співвідноситься з розумінням функцій зазначених правових явищ?

Візьмемо перший аспект вивчення функцій правових явищ – вивчення їх по горизонталі.

Та обставина, що функції таких правових явищ, як правове регулювання, елемент правового регулювання, санкція, правовий порядок і т.д., є складовими частинами у впливі права у тому або іншому напрямку на суспільні відносини, дає підставу застосувати загальне визначення функції права до функцій названих явищ. Визначення функцій правових явищ разом із тим відображають особливе правових явищ.

Наприклад, функції цивільно-правових санкцій відображають риси й властивості встановленого санкцією способу впливу норм цивільного права на відповідні суспільні відносини [21, с. 14], тобто виражаються, наприклад, у майновому впливі на сторони з метою повного поновлення майнового положення сторін, що відповідає характеру поновлюючої функції цивільного права.

В юридичній літературі висловлена думка про тотожність функцій права та правового регулювання. Так, В. Г. Смирнов стверджує, що поняття «функції права» у єдності виражає соціальне призначення правового регулювання, тому що в ньому проявляються в сукупності предмет, завдання та метод регулювання [22, с. 8]. В. П. Реутов, навпаки, на прикладі виховної та пізнавальної функцій права та правового регулювання прагне обґрунтувати необхідність їх розрізнення [19, с. 23].

В. М. Горшеньов під функціями правового регулювання розуміє функції права у вузькому розумінні, як владно правовий регулятивний вплив (функції права з широкому розумінні розкривають узагальнену характеристику правового впливу на суспільні відносини, коли регулювання є лише одним із питань вираження службової ролі права) [23, с. 35-37].

Уявляється, можна погодитися з думкою С.С. Алексєєва про те, що правовим регулюванням є здійснення функцій права. С. С. Алексєєв пише, що при характеристиці права як системи загальнообов'язкових норм, які охороняються державою, виражають державну волю усього народу,

тим самим вказується й на всі спеціальні засоби юридичного впливу, передбачені у нормах права [23, с. 114].

Взаємозв'язок категорій «функції права» і «функції правового регулювання» є такий, що не дозволяє конструювати останню як самостійну правову категорію. Тут спостерігається гносеологічний збіг функцій права та функцій правового регулювання. Крім того, функції права та функції правового регулювання повинні збігатися (і в основному збігаються) за підсумком регулювання.

Однак із зазначеного не випливає, що функції права повинні отожднюватися з функціями засобів регулювання, передбачених у нормах права. Засоби регулювання, незважаючи на те, що вони відповідають певній функції права, все-таки відрізняються своїм функціонально-специфічним призначенням. Зокрема, хоча сукупність певних прав і обов'язків відповідає тій або іншій функції права, проте їхня безпосередня функція полягає у наданні особі можливості певної поведінки, у зверненні за захистом до компетентних органів і т.д.

Таким чином, спостерігається подвійна функціональна орієнтація елементів, що становлять правове регулювання: на виконання свого функціонального призначення й на відповідну функцію права.

Що стосується другого аспекту диференціації функцій права, то тут необхідно зазначити, що функції правових норм є універсальними, а у функціях інститутів і особливо галузей права проявляється вплив права на суспільні відносини в широких однорідних напрямках.

Метою дослідження є дослідження структура функцій цивільного права

Виклад основного матеріалу. Для побудови структури функцій цивільного права насамперед потрібний належний критерій віднесення до неї можливих елементів. Оскільки поняття структури відображає найбільш сформоване, те що зберігається, інваріантне [15, с. 277; 24, с. 13], остільки й елементи структури функції права повинні відповідати зазначеним вимогам. Важливо враховувати також, що право належить до числа так званих свідомих, «раціональних» регуляторів [25, с. 82] і, отже, характеристика його функціонування припускає виділення властивих регулятору компонентів (суб'єкт дії, об'єкт дії й т.д.).

До складу структури функції цивільного права включаються як елементи, що властиві функції, так і ті, які стоять поза функцією, але в силу нерозривного зв'язку входять до її структури [26, с. 24-34].

Структуру функції цивільного права становлять такі елементи.

У першу чергу, зміст функції цивільного права. Цей термін можна зустріти в юридичній літературі. Так, С. А. Іванов зазначає, що зміст функції права виражається у впливі права на певну групу суспільних відносин [27, с. 50]. На думку А. С. Пашкова, змістом функції є організація суспільних відносин і підпорядкування їх суб'єктів загальнодержавній волі, вираженій у законі [28, с. 71]. Нарешті, термін «зміст функції права» згадується без розкриття його змісту [29, с. 193-198; 1, с. 51-54].

Перш ніж з'ясувати, що має розумітися під змістом функції цивільного права, мабуть, необхідно вирішити питання, чи можливо взагалі виділення змісту в як елементу в структурі права. Для цього необхідно визначити співвідношення понять структури та змісту явища.

Зміст будь-якого явища утворює сукупність всіх елементів, сторін та процесів [30, с. 372]. Якщо основною ознакою структури є визначення її внутрішньої форми відповідного об'єкта [31, с. 313], то для включення змісту явища до його структури є необхідним певне припущення. Однак правило неприпустимості відриву змісту від форми явища свідчить на користь визнання першого найбільш складним елементом структури явища. На думку Д. А. Керимова, структура, як і будь-яка форма, не існує без того, що вона оформляє, її зміна підкоряється загальним закономірностям розвитку змісту та форми взагалі [31, с. 314].

Зміст функції цивільного права становить спосіб впливу цивільного права, галузі права на суспільні відносини у певному напрямку, спосіб впливу, в якому проявляються сутність, ознаки та основні властивості цивільного права.

Зміст функції цивільного права є внутрішнім елементом функції, але не єдиним, функцію характеризують й інші елементи.

Елементом структури функцій цивільного права є об'єкт функції цивільного права [28, с. 69; 32, с. 36-37]. Необхідність врахування даного елемента обґрунтовується виділенням змісту функції цивільного права, тобто виділенням впливу цивільного права на суспільні відносини у певному напрямку. Але суспільні відносини, які регулюються цивільним правом, будучи об'єктом функції цивільного права, становлять й іншу категорію цивільного права – предмет цивільно-правового регулювання.

У літературі зіставляються функції права та предмет правового регулювання. Як вже зазначалося, В. Г. Смирнов вважає, що функції права відображають предмет, завдання та метод регулювання. Використання автором наведених правових категорій для розкриття сутності правових функцій заслуговує на увагу. Однак включення до

поняття функції права в цілому того, що відноситься до предмета, завдань і методу правового регулювання, навряд чи має під собою достатню підставу. При такому визначенні функції права стають аморфними [33, с. 22-23].

Суспільні відносини, що утворюють у сукупності предмет правового регулювання є в цілому об'єктом прикладення дії права. Для функцій права та галузей права ці відносини служать основним зовнішнім фактором, що обумовлює їхнє існування і, будучи об'єктом функції права, розглядаються в аспекті виявлення певних загальних рис, що завдають правовому впливу ту або іншу спрямованість. Іншими словами, є очевидною неоднопорядковість посереднього порівняння функцій права й предмета правового регулювання. Предмет правового регулювання необхідно зіставити з об'єктами функцій права та галузей права. Своєрідний збіг об'єктів правових функцій і предмета правового регулювання й пояснює відому обумовленість функцій права суспільними відносинами, що охоплюються правовим регулюванням.

Виділення об'єктів функцій цивільного права й відмінність їх від предмета цивільно-правового регулювання дозволяє вичленувати спрямованість функцій цивільного права на якісно різні групи суспільних відносин.

Однак зворотний вплив правових функцій на предмет правового регулювання є досить значним і тому можна визнати його важливим фактором, що обумовлює розмежування інститутів і галузей права між собою.

Функціональна необхідність може «включити» ті або інші суспільні відносини до предмета цивільно-правового регулювання.

Елементом функції цивільного права є також суб'єкт функції цивільного права. Суб'єкт функції цивільного права – це суб'єкт, завдяки якому здійснюється вплив на суспільні відносини у певному напрямку, і цивільне право набуває соціального значення.

Нарешті, до структури функцій цивільного права повинні залучатися як елемент засоби забезпечення реалізації цих функцій (мова йде не про засоби забезпечення реалізації правил поведінки, які знаходяться в нормах права, а про засоби забезпечення впливу цивільного права в певних напрямках). Засоби забезпечення реалізації функцій цивільного права визначаються специфікою змісту останніх, зокрема, ступенем економічної, політичної та виховної спрямованості. Засоби забезпечення реалізації функцій цивільного права можна поділити на економічні, правові та ідеологічні.

Таким чином, у структурі функції цивільного права виділяються в якості елементів зміст, суб'єкти реалізації, об'єкти та засоби реалізації.

Висновки. Отже, підсумовуючи, необхідно зазначити, що функція цивільного права може бути визначена як напрямок впливу цивільного права на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права, а структуру функції цивільного права становлять зміст функції цивільного права, об'єкт функції цивільного права, суб'єкт функції цивільного права та засоби реалізації функції цивільного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Радько Т. Н. Основные функции социалистического права / Т. Н. Радько. – Волгоград : НИИ РИО, 1970. – 142 с.
2. Рыженков А. Я. Компенсационная функция советского гражданского права / А. Я. Рыженков. – Саратов : Изд-во Саратов-ун-та, 1983. – 96 с.
3. Сырых В. М. Философские проблемы методологии правовой науки / В. М. Сырых // Советское государство и право. – М. : Наука, 1977. – № 10. – С. 36-43.
4. Алексеев С. С. Структура советского права / С. С. Алексеев. – М.:Юрид.лит.,1975. – 264 с.
5. Манохин В. М. Советское административное право: курс лекций/ В. М. Манохин. – Саратов, 1968. – 249 с.
6. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 256 с.
7. Алексеев С. С. Проблемы теории права: Основные вопросы общей теории социалистического права. Курс лекций в 2-х томах. Т. 1 / С. С. Алексеев. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972. – 396 с.
8. Чечот Д. М. Функции гражданского процессуального права / Д. М. Чечот // Защита субъективных прав и советское гражданское судопроизводство : сборник научных трудов / Отв. ред. П.Ф. Елисейкин. – Ярославль, 1977. – С. 82-83.
9. Елисейкин П. Ф. Проблема защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство как правовая проблема развитого социализма / П. Ф. Елисейкин // Проблема защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство : межвузовский тематический сборник. Вып. 3. – Ярославль : Ярославский гос. ун-т, 1978. – С. 6-14.
10. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков. – М. :Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – 192 с.
11. Александров Н. Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н. Г. Александров. – М. :Госюриздат, 1955. – 176 с.
12. Кравцов А. К. План и право (правовой аспект цен реализованного планирования социалистического государственного производства) / А. К. Кравцов. – Воронеж, 1976. – 156 с.
13. Халфина Р. О. Значение и сущность договора в социалистическом гражданском праве / Р. О. Халфина; отв. ред. В. Н. Можайко. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 239 с.

14. Алексеев С. С. Функции применения права / С. С. Алексеев, И. Я. Дюрягин // Правоведение. – 1972. – № 2. – С. 25-33.
15. Борисов В. В. Правовой порядок развитого социализма. Вопросы теории / В. В. Борисов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1977. – 408 с.
16. Быков А. Г. Роль гражданско-правовых санкций в осуществлении хозяйственного расчета : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и Гражданский процесс» / А. Г. Быков. – М., 1967. – 16 с.
17. Кудрявцев В. Н. Актуальные проблемы научных исследований в свете новой Конституции СССР / В. Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – М. : Наука, 1978. – № 9. – С. 133-139.
18. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1972. – 292 с.
19. Реутов В. П. О разграничении функций права и правового регулирования / В. П. Реутов // Правоведение. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – № 5. – С. 21-27.
20. Бабаев В.К. Советское право как логическая система / В. К. Бабаев. – М. : Академия МВД СССР, 1978. – 212 с.
21. Гуревич Г. С. Санкции за нарушение планово-договорных обязательств в народном хозяйстве / Г. С. Гуревич. – Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1976. – 160 с.
22. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права / В. Г. Смирнов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1965. – 187 с.
23. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом обществе / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1966. – 187 с.
24. Веденов М. Ф. Соотношение структуры и функций в живой природе / М. Ф. Веденов, В. И. Кремянский. – М., 1966. – 118 с.
25. Неновски Н. Преemptивность в праве / Н. Неновски. – М. : Юрид. лит., 1977. – 168 с.
26. Тархов В. А. Советское гражданское право. Ч.1 / В. А. Тархов. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1978. – 230 с.
27. Иванов С. А. Функции советского трудового права / С. А. Иванов // Советское государство и право. – М. : Наука, 1976. – № 12. – С. 48-54.
28. Пашков А. С. Основные функции советского трудового права / А. С. Пашков // Правоведение. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – № 5. – С. 67-78.
29. Макаревич Н. С. О содержании воспитательной функции социалистического права / Н. С. Макаревич // Вопросы теории государства и права. Сборник статей. Вып. 2 – Саратов : Изд-во Сарат. юрид. ин-та, 1971. – С. 193-198.
30. Философский словарь / Под ред. М. М. Розенталя. – 3-е изд. – М., 1975. – 496 с.
31. Керимов Д. А. Философские проблемы права / Д. А. Керимов. – М. : Мысль, 1972. – 472 с.
32. Ткаченко Ю. Г. Методологические аспекты теории правоотношений / Ю. Г. Ткаченко. – М. :Юрид. лит., 1980. – 176 с.
33. Ковалев М. И. Советское уголовное право : курс лекций / М. И. Ковалев. – Свердловск, 1972. – 328 с.

Матійко Микола Володимирович
СТРУКТУРА ФУНКЦІЙ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню структури функцій цивільного права. Розглянуті погляди вчених щодо напрямків впливу цивільного права на суспільні відносини, його ролі та соціального значення. Охарактеризовано елементи структури функцій цивільного права.

В структурі функцій цивільного права в якості елементів виділені зміст, суб'єкти реалізації, об'єкти та засоби реалізації.

Розглянуті властивості елементів структури функції цивільного права. Елементи структури функцій цивільного права співвіднесені із суміжними юридичними поняттями.

Ключові слова: цивільне право, функції цивільного права, структура функцій права, вплив цивільного права, призначення цивільного права.

Матийко Николай Владимирович
СТРУКТУРА ФУНКЦИЙ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА

Статья посвящена исследованию структуры функций гражданского права. Рассмотрены взгляды ученых по направлениям воздействия гражданского права на общественные отношения, его роли и социального значения. Охарактеризованы элементы структуры функций гражданского права.

В структуре функций гражданского права в качестве элементов выделены содержание, субъекты реализации, объекты и средства реализации.

Рассмотрены свойства элементов структуры функций гражданского права. Элементы структуры функций гражданского права соотнесены со смежными юридическими понятиями.

Ключевые слова: гражданское право, функции гражданского права, структура функций права, влияние гражданского права, назначение гражданского права.

Matiiko Nikolai Vladimirovich
STRUCTURE OF CIVIL LAW FUNCTIONS

The article is devoted to the study of the structure of functions of civil law. The views of scientists on the directions of the influence of civil law on social relations, their role and social significance are considered. Characterized elements of the structure of functions of civil law.

In the structure of functions of civil law as elements, the content, subjects of implementation, objects and means of realization are highlighted.

The properties of the elements of the structure of the functions of civil law are considered. Elements of the structure of functions of civil law are correlated with related legal concepts.

Key words: civil law, functions of civil law, structure of functions of law, influence of civil law, appointment of civil law.